

Inhoud

Woord vooraf	7
1 Inleiding	9
2 Problemen met geweld in de Bijbel	12
3 Verschillende manieren van uitleg	22
4 Geweld in het Oude Testament	40
5 Wat hebben geweldspassages uit het Oude Testament te zeggen?	97
6 Intermezzo: enkele gedachten over Gods toorn en jaloezie	105
7 Inleiding op de geweldsthematiek in het Nieuwe Testament	113
8 Geweld in het Nieuwe Testament	118
9 Wat hebben geweldspassages uit het Nieuwe Testament te zeggen?	153
10 Conclusie	155
Literatuur	159

Inleiding

Sinds de grote aanslagen in 2001 op de Twin Towers in New York zijn er vele terreuraanslagen geweest. Kenmerkend voor veel van deze aanslagen is dat ze door extremistische moslims zijn gepleegd vanuit de gedachte dat dit de wil van Allah is. Een triest dieptepunt is wel het optreden van Islamitische Staat (IS), dat op basis van een fundamentalistische interpretatie van de Koran vele gruwelijke moorden heeft begaan tegen andersdenkenden.

Dit religieuze geweld heeft de islam in het westen een slecht imago bezorgd. Dat straalt echter ook af op andere godsdiensten. Godsdienst leidt immers toch maar tot geweld, is dan de gedachte. Na de aanslag in de Bataclan in Parijs in 2015 duwde een Parijzenaar demonstratief zijn piano naar buiten en begon het liedje 'Imagine' van John Lennon te spelen, als een stil protest tegen religie. In dit liedje gaat het immers over een wereld zonder godsdienst en hoe vredig die wereld dan zou zijn. Het spontane optreden van deze Parijzenaar achter de piano kon in de westerse wereld op brede instemming rekenen. Het is een gedachte die steeds populairder wordt. Godsdienst leidt alleen maar tot ruzie en geweld. Kunnen we niet beter zonder religies leven?

De kritiek op het gewelddadige optreden van sommige moslims richt zich dan al snel ook op het christendom. Hebben christenen niet de kruistochten georganiseerd? Hoeveel doden zijn daar niet bij gevallen? En staat de Bijbel niet bol van gewelddadige passages? Enige jaren geleden is daar de vinger bij gelegd door de Vlaamse schrijver Dimitri Verhulst in *Bloedboek* (2015). Hier beschrijft hij op een smalende manier enkele gewelddadige teksten uit het Oude Testament en neemt er afstand van.

De kritiek van Verhulst blijft echter wel hangen. Het is immers waar dat er in de Bijbel genoeg passages staan die gewelddadig zijn. Niet alleen dat mensen elkaar doden, maar ook dat God Zelf geweld toepast en Zelf de opdracht geeft om mensen te doden.

De zondvloedgeschiedenis bijvoorbeeld is een populaire geschiedenis om aan kinderen voor te lezen, maar het is bij nader inzien een gruwelijke gebeurtenis. Alles en iedereen sterft door een ingrijpen van God. Is God echt wel zo liefdevol en genadig als christenen claimen? En het bevel dat God geeft om de zeven volken van Kanaän, met vrouwen en kinderen, uit te roeien, is voor velen een te hoge drempel geworden om de Bijbel verder serieus te nemen. Dit soort passages ligt ook christenen zwaar op de maag. Hoe verhoudt zich dat tot de liefdevolle God, Die Zijn Zoon gaf om verloren mensen te redden?

Over de moeite die we steeds meer ervaren met gewelddadige passages in de Bijbel gaat het in dit boekje. Het is te gemakkelijk om deze passages steeds maar te ontwijken en te doen alsof ze niet in de Bijbel staan. Hoe kunnen we deze passages dan wel zien? Waarom staan ze in de Bijbel en wat is de achtergrond ervan? En nog belangrijker: wat wil God hierin tot ons zeggen?

Ik wil enkele gedachten meegeven over het onderwerp 'geweld in de Bijbel'. Ook gaan we luisteren naar stemmen uit de kerk-

geschiedenis, door gebruik te maken van diverse commentaren. Hoe is er in het verleden gekeken naar een aantal specifieke passages waarin geweld voorkomt in de Bijbel? Enkele van deze bijbelgedeelten wil ik eruit lichten, om de achtergrond en de betekenis van deze vervreemdende bijbelgedeelten te verduidelijken.

Mijn hoop is dat dit boekje de lezer zal helpen om de bijbelse gedeelten die gaan over geweld of een oproep tot geweld bevatten in ieder geval niet te negeren. Nog mooier zou het zijn als de lezer ook in deze weerbarstige bijbelgedeelten de stem van God gaat horen.

2

Problemen met geweld in de Bijbel

Volgens de dogmaticus Raymund Schwager staan er in het Oude Testament ongeveer zeshonderd tekstgedeelten over moord, geeft God in honderd teksten opdracht om te doden en zijn er ook nog duizend passages die spreken over Gods toorn, straf en oorlogvoering. (*Brauchen wir einen Sündebock?*) Het Oude Testament is dus een verzameling boeken waarin het voor een deel gaat over oorlog voeren, mensen doden en bloed vergieten. Op zichzelf is dat niet zo heel vreemd. Want als de Bijbel volledig zou zwijgen over geweld, oorlog en moord, zou de Bijbel los van onze werkelijkheid staan. Onze werkelijkheid is immers doordrenkt van oorlog, geweld en moord. We worden daarover elke dag door de media bijgepraat.

De jaloezie die Kaïn had ten opzichte van Abel, brengt hem zover dat hij zijn broer doodt. Een dramatische geschiedenis, maar helaas niet heel vreemd. Dat jaloezie kan leiden tot het uit de weg ruimen van een ander, zien we ook in onze tijd. Soms voor geld, soms vanwege jaloezie, soms voor seks, of met wat voor reden dan ook zijn mensen bereid om een ander pijn te doen, soms zelfs te doden.

Teksten in de Bijbel waarin het erover gaat dat mensen anderen vermoorden, zijn dus realistisch. De Bijbel is geen boek met alleen mooie en zoete verhalen, maar er staan ook geschiedenissen in die gaan over de duistere kant van het leven. K.A.D.

Smelik (1950), hoogleraar Hebreeuws en Joodse Studies, zegt dan ook: 'De onwerkelijke en liefdevolle sfeer van de New Age zul je in de Bijbel niet terugvinden' (*Een tijd van oorlog, een tijd van vrede*).

De Bijbel is dus geen sprookjesboek met verhalen die altijd goed aflopen. De gedeelten uit het Oude Testament waarin het gaat over wat mensen elkaar onderling aandoen, roepen dan ook niet echt fundamentele vragen op. Deze bijbelgedeelten gaan over zaken die we in onze tijd helaas ook meemaken en die op een bepaalde manier herkenbaar zijn.

Alhoewel, geschiedenissen zoals de gruweldaad in Gibeon (Richt. 19), de bruidsschat die David aan Saul overhandigt (1 Sam. 18:27) en de profeet die gedood wordt door een leeuw omdat hij ongehoorzaam was (1 Kon. 13:20-26), zijn wel moeilijk door te komen. Je vraagt je als lezer dan wel af waarom het nu juist op die manier moest gaan.

De passages in het Oude Testament waar veel bijbellezers echt fundamentele moeite mee hebben, liggen echter op een ander vlak. Het zijn de passages waarin God mensen oproept om geweld te gebruiken. Een voorbeeld hiervan is de man die vloekte en als straf gestenigd moest worden (Lev. 24:10-16). Dat vinden wij overdreven en ongenueanceerd. Sowieso kennen we de doodstraf niet meer in Europese landen. Wie voelt niet de afkeer als Uzza dood neervalt, terwijl hij alleen maar de ark wilde beschermen (2 Sam. 6:7)? Ook Korach, Dathan en Abiram worden naar ons rechtsgevoel wel erg zwaar gestraft als zij – met hun families! – levend worden begraven, terwijl ze alleen maar kritiek hadden op het leiderschap van Mozes (Num. 16). Nog erger wordt het als God de opdracht geeft om de Kanaänieten uit te roeien. Niet alleen de mannen, maar ook de vrouwen en de (onschuldige) kinderen (Deut. 7:2). Wat hebben de kinderen hier nu mee te maken? Hoe kan een God, Die alle mensen geschapen heeft en ook de dieren belangrijk vindt (Jona 4:11), nu

bevel geven om alle mensen van zeven volkeren uit te roeien? Dit roept fundamentele vragen op. Deze vragen kunnen je zelfs in een geloofscrisis brengen. Vaak worden deze passages daarom voor het gemak maar overgeslagen. Maar we voelen aan dat dit onbevredigend is.

Het Oude Testament is Gods Woord

Vanuit deze eerste gevoelens die we kunnen hebben bij dit soort bijbelgedeelten, komen we op nog een diepere vraag: wat wil God in deze bijbelpassages zeggen?

We kunnen deze geweldspassages namelijk niet zomaar naast ons neerleggen, want het Oude Testament is door christenen altijd gezien als het Woord van God, net zo goed als het Nieuwe Testament. De oudtestamenticus Th.C. Vriezen (1899-1981) schrijft dan ook:

Het kan niet anders dan dat de christelijke theologie, die aan het openbaringskarakter van het Evangelie vasthoudt, en Jezus Christus als Heer erkent, ook het openbaringskarakter van het O.T. handhaaft, niet alleen omdat hij het als openbaring Gods heeft erkend, en zijn prediking niet gedacht kan worden zonder de Godsprediking van het O.T., maar vooral omdat zijn messiaanse ambt niet zonder het O.T. kan worden beleden.

(Hoofdpijnen der theologie van het Oude Testament)

In het Nieuwe Testament is er dan ook ontzag voor de oudtestamentische geschriften. Veel teksten uit het Oude Testament worden met instemming aangehaald en nog belangrijker is dat Jezus Zelf zei dat 'de wet en de profeten' niet door Hem werden afgeschaft, maar juist vervuld worden (Matth. 5:17). Het Oude

Testament was voor Jezus heel duidelijk Gods Woord. Hij kende de ‘Wet en de Profeten’ oftewel het geheel van de Joodse heilige boeken, genaamd Tenach, zeer goed. Dat merk je aan Zijn gesprekken met de schriftgeleerden, aan Zijn gelijkenissen en aan heel Zijn optreden.

Jezus hoorde in de geschriften die christenen het Oude Testament noemen de stem van Zijn Vader. De kerk heeft dat ook altijd zo beleden, ondanks kritische stemmen die er zijn geweest en ook nog zijn. Dit betekent dat de geweldspassages onderdeel zijn van de openbaring van God aan de mensheid. Ook hierin kunnen wij de stem van God horen. Het zal erom gaan om, ondanks onze weerstand, te blijven luisteren naar deze geweldspassages, zodat we daarin toch Gods stem kunnen horen.

Welke vormen van geweld?

Om enigszins orde aan te brengen in de verschillende soorten van geweld die we in het Oude Testament tegenkomen, onderscheiden we hier, in aansluiting bij de oudtestamenticus H.G.L. Peels (*God en geweld in het Oude Testament*), een aantal categorieën:

1. Geweld tussen mensen onderling. Sprekend voorbeeld hiervan is Lamech (Gen. 4:23), die opschept over zijn krachtige optreden. Een man die hem verwond had, sloeg hij dood en een jongen ook, vanwege een striem. Dit lied ademt een genadeloos optreden van Lamech. Iedereen die hem in de weg zat, werd uit de weg geruimd. Hij is daar trots op. Er is in deze categorie nog veel meer geweld denkbaar. Het hoeft niet altijd fysiek te zijn. Mensen die niets meer tegen elkaar zeggen of die elkaar bespotten, gebruiken ook een vorm van (psychisch) geweld.

2. Geweld in de maatschappij. De profeten (denk aan Amos) waarschuwden vaak tegen sociaal onrecht. Veel koningen waren vooral bezig met zichzelf en het verrijken van hun directe netwerk, waardoor de weduwen en de zieken het extra moeilijk hadden. Naboth is iemand die slachtoffer werd van de koning (1 Kon. 21). Hij werd uit de weg geruimd, omdat hij zijn stuk familiegrond niet wilde verkopen aan koning Achab. Koning David deed iets dergelijks met Uria, omdat David zijn oog had laten vallen op diens vrouw Bathseba (2 Sam. 11). De profeten hebben hier namens God tegen geprotesteerd. We kunnen ook denken aan sociaal geweld. Arme mensen worden uitgebuit door de rijkere. Vaak is dit geen fysiek geweld, maar meer de gevolgen van een bepaald economisch systeem.
3. Oorlogsgeweld waar God bij betrokken is. Het Oude Testament vertelt de geschiedenis van de uittocht van Israël naar het beloofde land. Dat het volk daar uiteindelijk aankwam, is een bijzondere geschiedenis, maar ondertussen was de farao met zijn leger verdronken in de Rode Zee, werden er diverse woestijnvolkeren verslagen en moest Israël de zeven volkeren die in Kanaän woonden, uitroeien (Deut. 7:2). Later volgden er nog vele belegeringen van Jeruzalem waarin God Zelf, via een engel, een keer 185.000 man doodde (2 Kon. 19). Op een ander moment dolf Israël zelf het onderspit en werden de mensen die na veel strijd overbleven, weggevoerd. Dit wordt gepresenteerd als een straf van God vanwege de zonden van Israël. Ook hier heeft God kennelijk de hand in.
4. Geweld tegen dieren. Al in Genesis 3 lezen we dat God diervellen aan Adam en Eva gaf. Blijkbaar zijn daar dieren voor gedood. Later in de offerdienst van Israël wordt er een eindeloze rij van dieren gedood. Salomo liet alleen al voor de inwijding van de tempel duizend dieren doden (1 Kon. 3:4).

Als je met kinderen de Bijbel leest, leggen die hier vaak de vinger bij. De bijbeltekst wil beklemtonen hoe vroom Salomo is, terwijl de lezer met een westerse bril op moeite kan hebben met al die dierenoffers.

5. Geweld tegen de natuur. Het bekendste voorbeeld is hier de zondvloed, waar heel de aarde aan ten onder ging (Gen. 6-9). Ook aardbevingen en perioden van grote droogte die later ontstonden, hadden tot doel om de mensen wakker te schudden, maar de natuur had er duidelijk onder te lijden. Zie bijvoorbeeld Mattheüs 21:19, waar Jezus een vijgenboom voor altijd laat verdorren, omdat hij geen vruchten voortbracht.
6. Religieus geweld. Alle vierhonderdvijftig Baälpriesters worden door Elia geslacht bij de beek Kison (1 Kon. 18:40), omdat ze andere goden aanbaden dan de God van Israël. Ook de geschiedenis van het gouden kalf (Ex. 32:27) is een voorbeeld van religieus geweld. De Levieten moeten daar iedereen, ook vrienden en bekenden, doden die mee hadden gedaan aan de afgoderij met het gouden kalf. Er vielen die dag ongeveer drieduizend doden.
7. Goddelijk geweld. God Zelf richt een slachting aan onder de mannen van Beth-Semes, omdat ze in de ark hebben gekeken (1 Sam. 6:19). Ook het dood neervallen van Uzza, omdat hij de ark wilde behoeden voor een val (2 Sam. 6:7), en de dood van Dathan, Korach en Abiram (Num. 16:31) vallen in deze categorie. Zij verdwijnen met hun gezinnen levend in de aarde. Ananias en Saffira vallen dood neer, nadat zij ten onrechte beweerden dat ze de hele opbrengst van een verkochte akker afdroegen aan de gemeente (Hand. 5:1-11). Dit zijn voorbeelden waarbij God rechtstreeks, zonder menselijke tussenkomst, mensen doodt die gezondigd hebben.

Als we al deze vormen van geweld overzien, vallen voor het thema van dit boekje de meeste categorieën af. Het gaat in dit boekje met name om fysiek geweld. En dan zijn vooral de categorieën 3, 6 en 7 problematisch voor de hedendaagse westerse lezer. Veel geweld vindt plaats tussen mensen onderling. De oorzaak ligt dan ook bij de mens zelf. Dat is iets van alle tijden. Maar mensen die in opdracht van God anderen moeten doden, omdat die een andere godheid aanbidden, dat is in een multi-religieuze samenleving met een scheiding tussen kerk en staat moeilijk te begrijpen. Nog moeilijker is het om te lezen dat God soms op onmiddellijke wijze mensen vernietigt omdat ze gezondigd hebben. Soms zijn die zonden op het eerste gezicht zelfs heel klein en goedgebedoeld. Denk bijvoorbeeld aan Uzza, die de ark wilde tegenhouden omdat die van een kar dreigde te vallen. Bij geschiedenissen in de Bijbel waarin God de opdracht geeft om te doden of dat God Zelf mensen doodt, voelt een lezer met een westerse manier van denken de weerstand naar boven komen.

In dit boekje richten we ons dan ook vooral op het religieuze en het goddelijke (oorlogs)geweld. Wat hebben deze passages over God te zeggen? Wat is Gods stem hierin?

Context van het Oude Testament

Als we na gaan denken over geweldspassages die vooral in het Oude Testament voorkomen, moeten we niet alleen beseffen dat de Bijbel een realistisch boek is, maar is het ook goed om naar de context te kijken. Hoe zagen de tijd en de cultuur eruit in de tijd waarin de bijbelse geschiedenissen zich afspeelden?

Daar is veel over te zeggen. Voor ons onderwerp is het van belang om te weten dat er voortdurend oorlogen werden gevoerd. Er waren een aantal grootmachten, zoals Egypte, Babylonië en Assyrië. Deze grootmachten hadden een aantal vazalstaten

onder zich. Dat waren kleinere volken die konden kiezen: óf verwoesting met deportatie óf het betalen van grote belastingen. Veel vazalstaten kozen voor het betalen van belasting aan de koning van een grootmacht. Maar ze probeerden daar steeds onderuit te komen. Er waren dan ook regelmatig opstanden van vazalstaten. De grootmacht moest dan komen om orde op zaken te stellen. Dat ging met veel geweld gepaard. De koning van een vazalstaat die in opstand durfde te komen, werd meestal op een gruwelijke wijze gedood. De rest van de adel werd gedeporteerd.

De grootmachten moesten wel hard optreden, anders viel hun rijk uit elkaar. De koningen zagen zichzelf als een instrument van de goden. Deze goden waren zeer gewelddadig. Ter illustratie geef ik hier iets weer over de godin Anat. De tekst hiervan is gevonden op kleitabletten in Ugarit in Noord-Syrië. Anat is de zus van Baäl die we in de Bijbel veel tegenkomen. Deze tekst is in een speciale vorm van het Kanaänitisch geschreven, de taal waar het Hebreeuws van is afgeleid (Smelik, *Een tijd van oorlog, een tijd van vrede*):

Anat sloot de poorten van haar woning,
En ontmoette de jongemannen aan de voet van
de berg,
En zie, Anat vocht in de vlakte,
Vocht tussen de twee steden,
Versloeg het volk van de kuststreek,
Verpletterde de mensen van de zonsopgang,
Onder haar lagen als ballen de hoofden,
Over haar vlogen als cicaden de handpalmen,
Als een zwerm sprinkhanen de handpalmen van
de soldaten.
Zij maakten hoofden vast aan haar rug,
Zij omgorde haar lendenen met handpalmen

Haar knieën dompelde zij in het bloed van de strijders,
Haar ledematen in het binnenste van de soldaten.
Met haar stok dreef zij de oude mannen voort,
Met haar pees van de boog de provincie
De godin ging naar haar paleis
(...)
Haar lever zwol van het lachen
Haar hart vulde zich met vreugde
De lever van Anat met triomf
Toen zij haar knieën dompelde in het bloed van de strijders
Haar ledematen in het binnenste van de soldaten,
Totdat zij verzadigd was van strijden in huis,
Van vechten tussen de tafels.

Zoals deze inscriptie zijn er nog talloze gevonden. Het ademt een sfeer van extreem geweld en van het verheerlijken van geweld. Hoe meer en extremer de koningen inhakten op hun tegenstanders, hoe meer zij vereerd werden. Deze koningen werden geïnspireerd en aangespoord door de dienst aan hun goden.

In dit klimaat leefde het kleine volk Israël. Het is dan ook niet vreemd dat Israël regelmatig te maken kreeg met oorlog. Wat juist bijzonder is, is dat Israël vrij gematigd optrad in vergelijking met wat in die tijd gebruikelijk was. In Deuteronomium 20 en 21 vinden we bijvoorbeeld voorschriften om een stad eerst vrede aan te bieden, voordat erom gevochten zou worden. Ook lezen we daar dat als een soldaat in een veroverde stad een vrouw ziet die hij aantrekkelijk vindt, zij eerst een maand de tijd moet krijgen om haar ouderlijk huis te bewenen, voordat de soldaat tot haar komt. Wil zij na verloop van tijd weg, dan moet zij die vrijheid krijgen.

Dit soort wetten is ongekend in een cultuur waarin het heel normaal was dat legers hele steden platbrandden, vrouwen verkrachtten, zwangere vrouwen opensneden en kinderen verpletterden.

Samenvatting

Wat hebben we tot nu toe ontdekt?

In het Oude Testament komen we veel geweld tegen. Het heeft geen zin om dat te verdoezelen. De Bijbel is daarmee een realistisch boek. In de tijd van het ontstaan van de bijbelse geschiedenissen was het vaak oorlog. In die oorlogen ging het er gruwelijk aan toe. De koningen werden geprezen om het extreme geweld waarmee ze andere volken onderwierpen. Ze geloofden dat ze daarmee in opdracht van de goden handelden. De goden uit die tijd waren het toppunt van gruwelijkheid. In de Bijbel wordt er dan ook zeer negatief gesproken over verschrikkelijke goden als Moloch, Kemos en Baäl. Deze afgodendienst gaf aan de koningen nog een extra reden om gewelddadig op te treden. Zij waren immers in dienst van deze goden.

In de Bijbel vinden we dit verheerlijken van geweld juist niet. Er zijn zelfs voorschriften om het geweld in oorlogssituaties te beteugelen, als een soort vroege voorloper van de conventies van Genève.

Als we dit afzetten tegen het klimaat van die dagen, is het heel normaal en zelfs heel gematigd hoe Israël ten strijde trekt. Laten we dit gegeven onthouden en meenemen in onze verdere zoektocht naar de betekenis van de geweldspassages in het Oude Testament.

Naast het geweld dat Israël soms gebruikte, zijn er ook passages waarin God direct geweld gebruikt. Waarom Hij dat doet en wat dit ons te zeggen heeft, komen we hopelijk op het spoor in de volgende hoofdstukken.